

Artemisia Gentileschi va pintar aquesta *Judit i Holofernes* devers 1612.

MUSÉE MAILOU

“Una donna ha dipinto tutto questo?”

Va ser, a l'Europa del segle XVII, una pintora reconeguda per artistes, nobles, eclesiàstics i reis. El talent d'Artemisia Gentileschi, el seu dramatisme, el tractament caravaggià de la llum, la qualitat de les seves obres es poden admirar en una exposició que li dedica el Museu Maillol de París.

“Ma questa è la donna terribile!” L'historiador de l'art Roberto Longhi es declarava corprès, el 1916, per la capacitat d'Artemisia Gentileschi i la recuperava per al coneixement general, després d'uns quants segles d'oblit. Amb tot, davant l'esplèndid quadre que roman a la galeria dels Uffizi, a Florència, la segona “Judith i Holofernes” que pintava la filla d'Orazio Gentileschi quan ja s'havia fet un lloc i un nom propi a l'Europa del segle XVII, probablement la seva obra mestra, l'analista no podia deixar de banda el toc misogin, sorprès de trobar tanta força, tanta bellesa en un quadre tan fredament violent, tant de tot en una obra pintada per una dona. D'aquí l'exclamació: “Ma questa è la donna terribile”. I continuava, encara: “Una donna ha dipinto tutto questo? Imploriamo grazia.”

Una dona, vet-ho aquí. Un dona singular, amiga de Galileu i de Simon Vouet, admiradora de Caravaggio, plena de talent i amb la força necessària per a fer-se un lloc en un món explícitament vedat al seu gènere; una dona empenya per l'art, la primera que va ser admesa a l'Accademia del Disegno de Florència; una dona capaç de sobreposar-se a l'agressió i a la humiliació públiques, de respondre-hi amb quadres que traspassen els segles i convertir-se, des de les pintures i per les pintures, en un nom clau de l'art de tots els temps.

Artemisia Gentileschi va néixer a Roma l'any 1593. El 8 de juliol. Igual com son pare, a Pisa, trenta anys exactes abans. Era la filla gran de Prudenzia Montoni i d'Orazio Gentileschi de Lomis, i l'únic dels germans que va heretar la passió per l'art, la capacitat de convertir teles i pintura en obres trasbalsadores, inoblidables i belles.

Orfena de mare des de l'edat de dotze anys, va créixer entre pinzells, esbossos i

olor de pigments al taller d'Orazio. I allà va continuar d'entrada la seva manera de fer, va beure àvidament la llum superba que Caravaggio havia aportat a la pintura del barroc i que el pare, conegut i admirador del gran naturalista, també seguia amb tècnica acurada. Després, passats els anys, Artemisia va saber sumar també als llenços, tocs de les modes i els gustos que cada temps i cada terra (Roma o Nàpols o Venècia) reclamaven. Però, per començar, hi va haver, és clar, el traç del pare, l'aprenentatge netejant pinzells, omplint els fons, observant les composicions, la creació dels colors (i de la llum!, i de les ombres!), completant, finalment, les obres que Orazio, en constatar-ne les capacitats, li confiava.

A només disset anys, el 1610, presentava públicament la primera obra signada per ella: a sota, a l'esquerra, en un angle del quadre, ja no hi havia el nom del pare sinó “Artemisia Gentileschi. F 1610”. La jove pintora havia representat un motiu bíblic conegut, *Susanna i els vells*. Però hi havia donat un aire diferent, un sentit i una narrativitat que la singularitzaven.

La història de Susanna representa, formalment, un exemple de castedat, justícia i confiança en la divinitat: una jove és sorpresa durant el seu bany per dos jutges; l'amenacen de denunciar-la per adúltera si no s'avé a atorgar-los favors sexuals; ella rebutja el pecat i la processen per adulteri. Però arriba Daniel, interroga els dos vells separadament, cau en flagrants contradiccions, es demostra la falsedat de les acusacions i són ells que acaben condemnats a mort.

El cas és que, si en molts dels quadres precedents, la representació del bany de Susanna havia esdevingut una excusa per a exhibir el nu femení, un cant indissimulat a l'escopofilia, fins i tot amb la representació d'una Susanna incitant i conscient de ser observada, Artemisia

retorna a la noia, amb l'expressió de rebuig i d'angúnia, amb la torsió del seu cos, amb l'opressiva actitud dels vells, amb la composició mateixa del quadre, fins i tot amb la solidesa del fons (un mur), la condició de víctima. Ni tan sols l'espectador no se sent còmode, davant aquesta situació, tampoc ell no pot ser *voyeur* d'una escena tan torbadora.

Artemisia Gentileschi no es va resignar a pintar natures mortes i rams de flors, motius que sembla que més o menys s'acceptaven per a la creativitat femenina, sinó que va assumir tants temes com tenia a l'abast un artista de l'època. I els va donar, de retruc i per obra de la seva visió del món, una força sovint inusitada. No ha faltat qui, passats els segles, hi ha trobat un punt de subversió, al gest ferm de les heroïnes que tan bé sabia pintar Artemisia. De subversió en l'autoafirmació.

Judit degolla el violador. El seu art transcendeix les vicissituds de la biografia i és, òbviament, pels quadres, per aquell seu vigor expressiu, pel no se sap què indescriptible que converteix una pintura en creació inoblidable, que avui coneixem Artemisia. Per ells en parlem, de fet. I són ells, al capdavant, que es defensen, també, passats els segles. No obstant això, hi ha episodis en la vida d'aquesta pintora, que, per terribles i novel·lescos, i perquè van tenir també translació al pinzell, bé mereixen de ser mencionats. Com ara la violació que va patir a tot just disset anys. I el procés públic que la va seguir.

Cal dir que, amb determinació d'artista, Artemisia va explicitar la seva venjança sobre el llenç: convertida ella mateixa en l'heroïna jueva Judit que es fica a la tenda d'Holofernes, capítol de l'exèrcit enemic, li talla la testa sobre el llit i se l'enduu com a trofeu, simbòlicament oc-

EL TEMPS

Aquesta versió de *Susanna i els vells* va ser la primera obra que Artemisia Gentileschi va signar. La va presentar l'any 1610.

cia, amb la força i la fredor de la justícia expressada a la cara i al gest i al conjunt, el seu assaltant italià. En va pintar un bell grapat, de Judits, Artemisia. Judits violentes i justes. Decapitant o amb el trofeu a les mans. La primera, el 1612. Tot just un any després d'haver sofert la violació.

Agostino Tassi era un pintor que col·laborava amb Orazio Gentileschi en algunes obres i que amb prou feines si hauria estat una menció fugaç a les cronologies si no hagués atacat la jove artista. Va ser el 6 de maig del 1611. Ella encara no havia complert els 18 anys.

“Va tancar la cambra amb clau i em va llançar sobre el llit pegant-me amb una mà al pit, em va posar un genoll entre les cuixes perquè no les pogués tancar, i, alçant-me la roba, que li va costar molt, em va posar una mà amb una mocador a la gola i la boca perquè no pogués cridar.” La descripció de l'atac és esfereïdora i gràfica. Ha quedat escrita a les actes del procés que després es va obrir contra el violador. I que va comportar set llargs mesos de pública humiliació contra la bella pintora.

Perquè, d'entrada, Tassi va prometre allò que a l'època es considerava que era

“restituir l'honor” de la dona: un casament. Va resultar, però, que ja n'era, de casat. I que res no se'n sabia, de la seva muller, que semblava que l'havia fet matar i que, a més, ja tenia antecedents per violació. Tota una penyora. Orazio Gentileschi es va decidir per la denúncia davant el tribunal papal. La filla va quedar exposada així, durant set llargs mesos, a l'escarn públic. I va ser, a més, sotmesa a tortura: d'aquesta manera, estrenyent-li sàdicament dits i mans amb cordes i maromes, se suposava que es constatava que el testimoni de la víctima no fos fals.

Malgrat els esforços del violador i d'alguns seus amics per presentar Artemisia com una seductora i ca Gentileschi com una espècie de bordell, finalment Tassi va ser condemnat a cinc anys d'exili de Roma. Però tot plegat, per aquelles paradoxes que generen les societats desigualitàries, més que no pas la de l'atacant, havia afectat greument la reputació de la víctima. Artemisia, l'artista que trencava els tòpics, l'única aprenenta que hi havia hagut als tallers dels pintors italians, la dona que sabia crear uns llenços que la majoria tan sols podien somniar, havia quedat tacada per sempre. I necessitava un marit.

Acadèmica. Passat un mes del judici, i per mitjà també d'un dot important, es casava amb Pierantonio Stiattesi, fill d'un ataconador, pintor mediocre, amic del seu pare. De seguida es van instal·lar a Florència. Allà van néixer els seus fills Giovanni Battista, Cristofano, Prudenza i Lisabella (només Prudenza va arribar a l'edat adulta), va fer amistats als cercles artístics de la ciutat, va entrar en contacte amb Galileo Galilei (amb qui, anys després, va mantenir correspondència), va pintar per al gran duc Cosimo II de Mèdici i per a Michelangelo Buonarroti el Jove (nebot del famós pintor i escultor florentí), i va conèixer el noble Francesco Maria Maringhi, membre del selecte cercle d'intel·lectuals del gran duc, amic de Buonarroti i el gran amor (que ja tocava) de la pintora romana.

Va ser a Florència, a més, on el seu talent va assolir una fita important: l'Accademia del Disegno acceptava d'inscriure Artemisia Gentileschi a les seves files. I això, ultra el reconeixement artístic, implicava també una importantíssima autonomia civil. Tal com explica Alexandra

Lapierre al catàleg de l'exposició de París, per a una dona, "fer carrera, sense l'autoritat d'un home al seu darrere, era totalment prohibit. Considerada per sempre menor d'edat, una dona pintora no podia signar cap contracte sense la garantia masculina d'un tutor. No podia comprar els seus colors. No podia acceptar cap pagament. No podia tenir passaport". No podia res. Només aquella institució que en cinquanta anys d'existència no havia inclòs mai una dona s'acceptava com a substituta legal de la seva tutela. I va ser això, precisament, que va aconseguir Artemisia: els membres de l'acadèmia florentina de dibuix, explica Lapierre, "tenien un estatus social que implicava la seva emancipació dels gremis d'artesans. Tenien el dret de portar espasa com els gentilhomes i només depenien de l'autoritat del gran duc i dels cònsols de l'acadèmia". La llibertat d'acció que donava aquests privilegis no era pensada per a les dones. "Tanmateix –conclou Lapierre–, el geni d'Artemisia li va donar dret de ciutat: ella va tenir, ella, l'honor sense precedents de pertànyer a aquella societat."

"Us mostraré què sap fer una dona".

Després de Florència, Artemisia va tornar a Roma. I encara va viure a Venècia, a Nàpols, a Londres. L'havia feta deixar el continent un requeriment del rei Carles I, compulsiu col·leccionista de pintura que no es podia estar de conèixer les creacions de la famosa pintora romana. Hi tenia el pare, allà. I ella se n'hi va anar una temporada. A treballar prop seu una altra vegada. A fer-li costat, malgrat els grans temperis que havien marcat la seva relació. A veure'l morir. S'havia separat del marit. Criava ella la seva filla. Li donava dot per a ben casar-la. I, sobretot, continuava pintant: retrats que li aconseguien fama. Heroïnes fermes. Belles marededéus, també. Santes. Magdalenes. Autoretrats. I caps d'Holofernes.

Del tremp d'Artemisia en parlen a bastament les seves obres. També les seves cartes: entre la correspondència d'amor que va mantenir amb Maringhi i les missives de treball, trobem alguns dels trets que defineixen l'artista excepcional. Perquè hi ha la sensibilitat imprescindible per a captar la humanitat i fer-la quadre, però hi ha també el temperament que s'havia de tenir per a

MUSEE MAILLOL

Autoretrat al llaut. La bellesa d'Artemisia Gentileschi, i la delicadesa, en una pintura datada entre el 1615 i el 1619.

poder mostrar al món el seu talent sense que el món l'engolís. I de temperament, Artemisia en tenia. Tant podia, suspicaç, negar per carta la petició d'esbós previ per a un encàrrec (i, en comptes de dir al futur comprador que era ella que decidia les seves composicions, el ventilava explicant que ja li havia passat, d'enviar un disseny i veure com queia a mans d'un competidor, i que no tenia cap intenció de tornar-s'hi a arriscar) com reivindicar-se l'origen i, de passada, el preu: "Aviso a Vostra Molt Il·lustre Senyoria que, quan demano un preu, no vaig a la manera de Nàpols, on en demanen trenta per donar-ne de seguida quatre. [...] Jo és que sóc romana, i per això vull sempre procedir a la romana."

Tota la vida ho va fer. Amb orgull d'artista. Conscient dels límits que les convencions posaven al seu gènere però, sobretot, del talent que tenia i que

va saber cultivar i fer créixer. Orgullosa també de les seves obres. Escrivia l'any 1649 a un mecenes a qui havia d'enviar un quadre, *Diana al bany*, que arribava amb retard i li recalrava que l'espera pagaria la pena, li descrivia succintament l'obra i hi afegia: "Jo mostraré a Vostra Molt Il·lustre Senyoria què sap fer una dona."

Aquesta veritablement il·lustre pintora es va morir a Nàpols probablement l'any 1654. La varen enterrar a l'església de Sant Joan dels Florentins. Els processos de restauració del segle XVIII en van fer desaparèixer la làpida. Després, la Segona Guerra Mundial va trinxar l'església. Diuen que quan les bombes van caure, també van destruir el tros de pedra que identificava la tomba amb una simple inscripció: "Heic Artemisia."

Núria Cadenes